

Yayınları: 158

Seri: I

Sayı: A. 31 / II

TÜRK DÜNYASI EL KİTABI

Dördüncü Cilt

EDEBİYAT

(TÜRKİYE DIŐI TÜRK EDEBİYATLARI)

Üçüncü Baskı

ANKARA - 1998

TÜRKMEN TÜRKLERİ EDEBİYATI

*Mehmet KARA**

XI. asırda Oğuzların batıya doğru giderken geride bıraktıkları boylardan oluşan Türkmenler, yazılı edebiyatlarının ortaya çıkışı (XVIII. yüzyıl)'ndan önce zengin halk edebiyatı mahsullerine sahiptirler. Bunlar destanlar, masallar, atasözleri, bilmeceler ve türkülerdi. Hepsinde halkın hayat tarzı, işleri, örf ve adetleri gibi konular işlenmiştir.

Türkmen destanları hem nazım hem de nesirle ifade edilmiş, destan kahramanlarının iç dünyalarına önem verilmiştir. Bunların başlıcaları, Göroğlı, Hüyrlukga Hemra ve Şasenem Garıp'tır. Göroğlı'nın Türkmenler arasında yayılması, psikolojik olarak onlarda derin tesirler bırakmış; kahramanlık, vatanperverlik ve mücadele hislerini kuvvetlendirmiştir.

Masallar, genellikle tipik Türk masallarının özelliklerini taşırlar. Kahramanların en küçüğü, karakterce diğerlerinden daha kuvvetli ve beceriklidir. Hayvanlar, masallarda büyük rol oynarlar ve çoğunda konuşurlar. Tipler, çok kuvvetlidir. En fazla kullanılan sayı, "yedi" ve "kırk"tır.

Türkmenler, zengin bir atasözü hanesine sahiptirler. Hayat felsefeleri, kısa cümleler içerisinde çok güzel bir şekilde özetlenmiştir.

Bilmecelerde genellikle Türkmenlerin kendi hayatlarında kullandıkları şeylerin isimlerine yer verilmiştir.

Türkmen halk edebiyatında en geniş yeri tutan türküler, asırlar boyuca ozanlar tarafından söylenegelmiş; hepsinde sevgi, kahramanlık, tabiat güzelliği ve hayvanlara, özellikle atlara, geniş yer verilmiştir.

Türkmen yazılı edebiyatının ortaya çıkışından önce kaleme alınmış kaynaklardan olan Divanü Lûgati't-Türk'te, Kıpçak gramer

* Kırıkkale Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi

ve sözlüklerinde (mesela Bülğatü'l-Müştâk) Türkmençe unsurlardan bahsedilmektedir. Ebu'l-Gazi Bahâdır Han'ın XVII. asırda yazmış olduğu Şecere-i Terâkime adlı eserde üç Türkmençe şiir bulunmaktadır.

Türkmenler, 1928'e kadar Arap alfabesine dayanan bir yazı sistemi kullanmışlar, 1928'de Latin esasına dayanan bir yazı sistemini kabul etmişler, 1940'ta Rus (Kiril) alfabesine geçirilmişlerdir. Türkmenistan Meclisi, 12 Nisan 1993 tarihinde aldığı bir kararla Latin alfabesini esas alan yeni Türkmen alfabesine geçmeyi kabul etmiş; bu alfabe 1 Ocak 1996 tarihinden itibaren resmen kullanılmaya başlanmıştır.

Türkmen edebiyatının tarihi dört devreye ayırarak inceleyebiliriz.

1. Rus İstilasına Kadar Türkmen Edebiyatı

Türkmencenin gelişmesinde Mahtumkulu'nun (1733-1783) önemli rolü olmuştur. Aynı zamanda devrinin oldukça münevver ve düşünceli bir şahsiyeti olan büyük Türkmen şairi Mahtumkulu, şiirlerini Türk, Arap ve Fars dilleriyle yazılmış kaynakları inceleyerek meydana getirmiştir.

Şairin vatan sevgisi ve kahramanlık temalarını işlediği şiirlerinin hemen hepsi, kendi devrinin tarihi olaylarıyla alakalıdır. "Çovdurhan Üçün" "Öñi Ardı Bilinmez", "Neylääyin" gibi şiirlerinde bunu görmek mümkündür. Ayrıca bu temalarla yazdığı şiirlerde Göroğlı destanının etkisi görülür. Özellikle "Gidici Bolma" (Gidici Olma) adlı şiirinde bu durum çok belirgindir.

Yurdu mamur hâle getirme çabalarını ve Türkmen halkının birbirleriyle kardeşçe yaşaması arzusunu "İil Yağşı" (Millet İyi), "Döker Bolduk Yaaşımız" (Döker Olduk Göz Yaşımızı), "Gidici Bolma", "İil Bileni", "Gımmat Yağşıdır (Kıymet Güzeldir), "Depe Nedir, Düz Nedir" gibi şiirlerinde dile getirmiştir. Türkmenlerde zaten var olan millet ve yurt sevgisini güçlendirmiş, kendi aralarındaki önemsiz çekişmeleri bırakıp dış düşmana karşı her zaman hazırlıklı olmalarını öğütlemiştir.

Mahtumkulu, kendisinden sonra yaşayan Seydi, Zelili, Mollanepes, Mätäci ve Talıbı gibi Türkmen şairlerine tesir etmiştir. Onun güçlü şiiri, sadece Türkmen şairlerine tesir etmemiş; Berdak, Acını-

yaz, Günhoca ve Öteş gibi XIX. yüzyıl Karakalpak şairlerini de etkilemiştir. Mahtumkulu'nun şiirlerinin çoğunu Berdak ve Acınıyaz, Karakalpak Türkçesine aktarmılar; bu şiirler, halk arasına yayılmış ve sonradan bazılara Karakalpak şairlerinin şiirleriyle karıştırılır hâle gelmiştir. Bunların çoğu, halk arasında Acınıyaz'ın ve Berdak'ın şiirleri olarak bulunmaktadır. Şöhreti Karakalpaklar arasında yayılmış olan Mahtumkulu'nun şiirleri, Karakalpak düğünlerinin türküsü olagelmıştır.

XVIII. asırda Mahtumkulu'dan başka Dövmämmmed Azadî, Nurmhammed Andalıp, Mağrubî, Şabende, Gayıbî, Şeydayî gibi şairler yetişmiştir.

Medreselerde dinî eğitim görmüş olan Nurmhammed Andalıp, Şabende ve Gayıbî üzerinde Hoca Ahmet Yesevî'nin tesiri vardır.

Dövmämmmed Azadî, Vağzı-Azaat adlı didaktik bir eser yazmıştır. Bu eserde, hükümdar olacak kimsenin özelliklerini ve devleti idare etmenin yollarını anlatmıştır. Azadî, kitabını yazarken gerektiği yerde Türk, Arap ve Fars kaynaklarına başvurmuştur. Firdevsî, Nizamî, Sadî, Nevayî gibi büyük şairlerin öğüt verici eserleri olan Şehname, Sırlar Hazinesi, Gülistan ve Hayretü'l-Ebrar'dan faydalanmıştır.

Nurmhammed Andalıp, Leyli-Mecnun ve Yusuf-Züleyha adlı destanları yazmıştır. Her ikisinin teması da aşktır. Oğuznama adlı manzumesinde ise, Oğuzların tarihi ve Oğuzlar hakkında anlatılan halk rivayetleri üzerinde durmuştur.

Andalıp, Nevayî'nin gazellerine "Ey Köñül", "Huub" (Güzel), "Oon Sekiz Yaaşındadır" tahmislerini; Fuzulî'nin gazellerine de "Yanmaz mı", Aavaaralar" adlı tahmislerini yazmıştır.

Mağrubî, Seypelmelik-Methalcemaal (Melikin Kılıcı- Güzelliğin Övgüsü) adlı bir destan yazmıştır. Bu destanı kaleme alırken Türkmenlerin eski destanlarından ve XVI. asır Özbek şairi Meclisî'nin Seyfü'l-Mülük (Meliklerin Kılıcı) adlı manzumesinden faydalanmıştır. Destanın teması aşktır.

Mağrubî'nin Dövmetyar adlı destanı ise, gerçek tarihî savaşlar, gerçek olaylar ve şahsiyetler üzerine kurulmuştur. Birbiriyle dost olan Özbek ve Türkmenlerin, ortak düşmanlarına karşı birlikte ver-

dikleri mücadeleler anlatılmıştır. Eserin baş kahramanı Döwletyar, Özbeklerin tarihi şahsiyetlerinden biridir. Şair; “Gaytgıl” (Geri Dön), “Vatanım Gaaldı” gibi şiirlerinde de tarihî vakalarla ilgili meseleler üzerinde durmuştur.

XIX. yüzyılda yetişen şairler şunlardır: Seydî, Zelilî, Mollanepes, Mätäci, Talıbî, Kemine, Aşikî, Abdısetdar Kazî, Misgingılıç, Ketibî, Dosmämmet ve Mollanepes’in oğlu Muhammetrahim.

Seydî ve Zelilî birbirleriyle dost şairleridir. Zelilî, bir müddet Hive’de göz hapsinde tutulur. Hive hanına karşı büyük öfke besler. Kendi halkına olan hasreti ise, günden güne alevlenir. Şairin, arkadaşları Seydî’ye yazdığı mektuplarda bunu görmek mümkündür.

Her iki şair de Türkmen halkının namus ve şerefiyle yaşaması için mücadele etmişlerdir.

Seydî, sevgilisi Hatıca hakkında “Naar Hatıca”, “Soltaan Hatıca”; Zelilî de sevgilisi Döndi hakkında “Gelyäär” (Geliyor), “Döndi Haanım” gibi şiirler yazmışlardır.

Mollanepes, Zöhre-Tahir adlı destanı yazmıştır. Bu destanın kahramanları, akıl almaz yiğitlikler gösterirler.

Mollanepes, Mahtumkulu’dan sonra aşk temasının en usta şairidir.

Kemine de aşk temasıyla “Oğulbike”, “Akmeñli”, “Oğulbeğ”, “Oğulmeñlil”, “Selbinyaz” gibi şiirler yazmıştır.

XIX. asrın sonlarında ve XX. asrın başlarında ise, Türkmen edebiyatını şu şairler temsil etmişlerdir: Dovan, Gara, Yağmır, Guba, Durdı, Oraz, Döwletmämmet Balğızıl, Bayram Şahır, Molladurdı, Mämedoraz, Körmolla, Abdırazak, Zinharî, Baylı Şahır, Muhammetğulı Atabayev.

2. Rus İstilâsının Başlangıcından İkinci Dünya Savaşına Kadar Türkmen Edebiyatı (1917-1941)

Rus istilâsının başladığı yıllarda vatanperver. Türkmen şair ve yazarları, kalemleriyle Ruslara karşı savaşmışlardır. Bunların en meşhurları, Göktepe’deki Rus katliamını şiirleriyle dile getiren Gayıberdi, Misgingılıç (Mollağılıç) ile Türkmenistan’ın ve Trükmenlerin istiklâli için şiirleriyle mücadele eden Abdulhâkim Gulmu-

hammedov, Körmolla, Berdi Kerbabayev, Graca Burunov, O. Vepayev ve Amandurdı Alamışev gibi kimselerdi. Vatanın istiklâli ve milletin hürriyeti için verdikleri mücadelelere, bütün baskılara rağmen, 1930'a kadar devam etmişlerdi. Ancak 1930'dan sonra rejimin baskısı artmış, vatansever şair ve yazarlar eserleriyle birlikte bir bir yok edilmişlerdir. Daha sonra başlatılan propaganda ile bu Türkmen şair ve yazarların birer ayrılıkçı burjuva milliyetçisi oldukları söylenmiş. 1934 yılında düzenlenen birinci Sovyet Yazarları Kongresi'nde yerilmişlerdir.

Eli kalem tutan kıymetli insanların yok edilmesiyle Türkmen millî kültürüne büyük bir darbe indirilmiştir. Sonradan içinde vatan ve hürriyet aşkı bulunan birkaç şair ve yazar yetişmişse de bunların seslerini duyurmaları mümkün olmamıştır.

Devrin başına doğru, Türkmenistan'a gelen yabancıların dil yönünden zorluk çekmemesi için Türkmenceyi öğretmeye yönelik kitaplar ve sözlükler yazılmıştır. Belli bir amaç için yapılan bu çalışmaların ilmî değeri olmadığı gibi Türkmenceye zararı bile dokunmuştur.

1920'de Türkmenistan gazetesi yayımlanır. 1922 yılından itibaren Türkmence dergiler ve okul kitapları neşredilmeye başlanır. Türkmen Dili adlı dergide ve okul kitaplarında halk edebiyatı mahsullerinden olan bilmecele ve atasözlerine yer verilir. Mahtumkulu, Mollanepes ve Kemine gibi klasik şairlerin şiirlerinden örnekler yayımlanır..

1925'ten sonra gazete ve dergilerin sayısı artar. Çıkarılan gazete ve dergilerde şair ve yazarlar tarafından kaleme alınan hikaye ve şiirler yayımlanır. Bu konuda Türkmenistan gazetesinin; Tokmak, Türkmen Medeniyeti ve pioner dergilerinin önemli rolü olmuştur.

Bu yıllarda Türkmen edebî dili meselesinde Türkmen aydınları arasında görüş farklılıkları vardı. A. Gulmuhammedov, Türkmenlerin aslının Oğuzlar olduğunu söylüyor ve bu yüzden edebî dil için Türkiye Türkçesinin esas alınması gerektiğini düşünüyordu. F. Ependizada, bu fikri destekliyor, Türkmencenin fazla işlenmiş bir dil olmadığını, bu yüzden edebî dil için esas alınmaması gerektiğini vurguluyordu. O Vepayev, her ikisine de karşı çıkıyor ve Türkiye'deki Türkleri Türkmen olarak kabul ediyor ve edebî dil meselesinde Türkmencenin kendisinin esas alınması gerektiğini ileri sürüyordu.

Daha sonraki yıllarda, Türkmenistan topraklarında konuşulan büyük yedi ağızdan ikisi olan Yomut ve Teke ağızlarının özellikleri esas alınarak Türkmen edebî dili meydana getirilmiştir. Her biri, onu konuşan aşiretin adıyla anılan bu ağızların diğerleri; Ersarı, Çavdur, Sarık, Şahr/ Salar ve Göklen'dir.

1926-27 yıllarında, Türkmen klâsik şairleri Mahtumkulu, Seydî ve Zelilî'nin eserlerinden örnekler neşredilir. Bu örnekler, edebî mirası devrin insanına bir bütün olarak ulaştırmak için ilk denemelerdir.

1928-29 yıllarında Türkmen İlim-Edebiyat Cemiyetinin öncülüğle yapılan çalışmalar sonunda Arap asıllı alfabe bırakılır ve onun yerine Latin asıllı alfabe kabul edilir.

Otuzlu yıllarda Türkmen edebiyatı, sık görülen değişikliklerin, uzun süren tartışmaların arasında kalmakla birlikte az da olsa gelişme gösterdi. B. Kerbabayev, Hakukat adlı denemelerini, A. Nıyazov, İñ Soñkı Giice (En Son Gece) adlı hikâye kitabını yazdı. Yeni yetişen şair ve yazarlar, çalışmalarını gazete ve dergilerde arka arkaya neşretmeye başladılar.

Bu devirde Türmenecenin terminolojisi, imlası ve cümle yapıyla ilgili değişik tartışmalar olmuştur. Rus istilâsına karşı olan vatanperver fikir adamları, edebî dil meselesinde olduğu gibi bu konuda da farklı düşünüyorlardı. Rus ve diğer milletlerden kelime alınmasına karşı çıkıyorlar, ihtiyaç duyulan kelimelerin Azerbaycan Türkçesinden veya Türkiye Türkçesinden alınması gerektiğini savunuyorlardı. Tabii bu görüşlerin karşısında olanların sayısı daha fazlaydı. Bu tartışmaların faydası olmakla birlikte, o devre ait metinler gözden geçirildiği zaman dilin imlâsında, cümle yapısında, kelime hazinesinde, terminolojisinde düzensizliğe ve dağınıklığa rastlamak mümkündür.

15 Mayıs 1937'de Yazarlar Genel Kongresi yapılır. Bu toplantıya Türkmen şair ve yazarlarından A. Nıyazov, Ş. Kekilov, N. Sarıhanov, D. Aliyev, A. Govşudov, H. Çarıyev, K. İşanov, A. Durdıyev gibi kimseler katılır ve çeşitli konuları yazmakla görevlendirilirler.

Neticede A. Durdıyev, Meret adlı uzun hikâyesini, A. Govşudov, Cuma adlı piyesini yazar. Ancak yazarların birçoğuna aldıkları görevleri yerine getirmek nasip olmaz. Bunun sebebi, O

Täçnazarov, H. Çarıyev, B. Kerbabayev, Ş. Kekilov, A. Niyazov, H. Deryayev, R. Alıyev, G. Burunov gibi yazarların önce tutuklanması, bir müddet sonra da çoğunun yok edilmesidir.

Bu devirde Türkmen edebiyatı, A. Durdıyev'in Meret, Bağlı Yiğit (Bahtlı Yiğit); A. Govşudov'un Vatan Oğlu, Cuma; B. Kerbabayev'in Ayğıtlı Äädım (Kararlı Adım) romanının birinci kitabı; G. Burunov'la B. Amanov'un Keymir Kör, T. Esenova'nın Şemşait gibi eserleriyle zenginleşti.

Rus ve Batılı şair ve yazarlardan A.S. Puşkin'in, L. Tolstoy'un M. Gorki'nin, V. Mayakovski'nin, Shakespeare'in, Cervantes'in eserleri Türkmenceye tercüme edilir.

Ayrıca edebî mirasın araştırılmasına büyük önem verilir. Mah-tumkulu, Kemine, Mollanepes ve Zelilî hakkında birçok makale neşredilir.

1940 yılında İkinci Yazarlar Kongresi düzenlenir. Bu kongrede, Türkmen edebiyatının nesirde, şiirde ve tiyatrodaki gelişmeler üzerinde durulur. Bazı eksikliklerin bulunduğu ifade edilir. Genç şair ve yazarların gevşek olduğu söylenir. Bir an önce buna çare bulunması istenir.

Dramda bazı gelişmeler olmuştur. Tiyatro repertuvarında A. Govşudov'un Cuma; A. Garlıyev'in Aayna; G. Burunov'la B. Amanov'un Keymir Kör gibi eserleriyle Gogol'un Derñevçi (Müfettiş). Öylenmek (Evlenme), M. Gorki'nin Duşmaanlar (Düşmanlar); C. Cabbarlı'nın Out Gelni (Ateş Gelini); G. Dimvani'nin Naamıs (Namus); Shakespeare'in Otello; Schiller'in Galtamanlar (Haydutlar) gibi eserleri vardı.

Bu dönemde N. Sarıhanov'un (Soñkı Öy" (Sonucu Ev) ve "Arzuv" (Arzu) adlı hikâyeleri, A. Niyazov'un "İñ Soñkı Giice" (En Son Gece) adlı hikâyesi; T. Esenova'nın Şemşait ve G. Burunov'la B. Amanov'un Keymir Kör adlı eserleri Rusçaya tercüme edilir.

Dönemin sonuna doğru Türkmen okullarına Rusça dersi konur. Artık bundan sonra Rusçadan Türkmenceye, Türkmenceden de Rusçaya yapılan tercümenlerin sayısı artacaktır.

3. İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Türkmen Edebiyatı (1941-1945)

Türkmen şair ve yazarlarının birçoğu İkinci Dünya Savaşı'na katılır. Savaşa giden binlerce Türkmen genci arasında N. Sarıhanov, Ş. Kekilov, A. Nıyazov, Ç. Aşırov, Haldurdı Durdıyev, Pomma Nurberdiyev, K. İşanov, R. Alıyev, A. Kovusov, G. Gılcov, Ahundov Gürgenli ve Annagulı Mämmetgüliyev de bulunmaktaydı. Adları okuyucular arasında bilinen B. Gurbanov, N. Cumayev, A. Nazarov ve S. Atayev de düşmana karşı yapılan öfkeli savaflara katıldılar. Bunlardan N. Sarıhanov, Ş. Kekilov, Ata Nıyazov ve Ahundov Gürgenli katıldıkları savaflarda öldüler. Hepsinin yaşları, otuz beşe kırk arasındaydı. Hayatlarının en verimli çağlarında ölmeleri, gelişmekte olan Türkmen edebiyatı için bir talihsizlikti. Bunun yanında savaşa birlikte işlenen konularda bir hayli zenginleşme görüldü.

B. Kerbabayev, birçok hikâye ve şiirin yanında Aaylar adlı büyük eserini yazmıştı. Kerbabayev'in kendisi defalarca savaşan askerler arasına gidip gelmişti. Yazar A. Govşudov'un Mähri-Vepa (Aşk ve Vefa) adlı romanıyla "Gandım Aavçunuñ Maşğalası" (Gandım Avcı'nın Ailesi) adlı tesirli hikâyesi, bu dönemde kaleme alınmıştır. Her ikisinde de savaşın izlerini görmek mümkündür. A. Kekilov, "Eğri Aazar, Doğru Ozar" (Eğri Yoldan Çıkar, Doğru Öne Geçer) "Kavkaz" gibi şiirleriyle "Men Garı Dääl" (Ben Yaşlı Değilim) adlı piyesini yazar. Ayrıca Söyği (Sevgi) romanının birinci kitabını yazmayı ve onu savaşa irtibatlandırmayı düşünür. D. Haldurdı, G. Seyitliyev, R. Seyidov, Ya. Nasırlı, Ş. Kekilov, Ç. Aşırov, B. Seytekov, B. Soltannıyazov vb. yazar ve şairler ortaya koydukları sanat eserleriyle düşmanın yenilmesi gerektiğ tezini savunurlar.

Bu devirde bazı genç şair ve yazarlar tanınmaya başladılar. Ata Atacanov, H. İsmayılov, Hasımgulı Gurbanov, ve C. İlmıradov gibi gençler sanat çalışmalarına yeni başladılar ve bu işe dört elle sarıldılar. Çeşitli yerlerde çıkan gazetelerde şiirlerini ve yazılarını yayımlatıyorlardı.

İkinci Dünya Savaşı yıllarında Türkmen edebiyatının şiir karnadında kahramanlık ve vatan sevgisi ağırlıklı olarak işlenir. Klasik Türkmen şiirinin temsilcileri olan Mahtumkulu, Seydî, Zelilî, Molanepes ve Kemine gibi şairlerin eserlerinden de faydalanarak kahramanlık ve vatan sevgisi temalarını işleyen şairler, yeni yeni şiirler yazarlar. Belirli bir mana zenginliğine de sahip olan bu şiirler, yer yer evrensel özellikler gösterirler. Türkmen şairlerinin şiirlerinde

Göroğlı'nın Keymir Kör'ün , Manas'ın ve Alpamış'ın adları anılır. Bu devir Türkmen şiirinin çoşkun ve ateşli kahramanları Göroğlı'ya andırmaktadırlar.

Şiirde görülen bu gelişmelere nesirde de rastlamak mümkündür. B. Kerbabayev'in "Atasının Oğlu" (Babasının Oğlu), H. İsmayilov'un "Bääsdeşler" (Yarışçılar) adlı hikâyesinde savaşın izleri belirgindir. Bu eserler, devrin en iyi hikâyeleri olarak kabul edilmektedirler.

Bazı çocuklar, savaşta babalarını kaybetmiş; bazı gelinler kocalarını, kızlar da nişanlılarını yitirmişlerdi. İsmayilov'un İki Atanın Bir Oğlu, Gopuzlıca Guz; A. Nıyazov'un Oğulbossan adlı eserleri bu konuları işlemektedir.

Vatan sevgisi ve kahramanlık temalarını işleyen Biz Yeñeris (Biz Yeneriz), Biziñ Gahrımaamız (Bizim Kahramanımız), Vatan Uğrunda, Yeñiş Youlunda (Galibiyet Yolunda), Söveş Günlerinde (Savaş Günlerinde) vb. eserler neşredildi.

Bu devirde tercüme de önem verilir. G. Orazov, birçok eser tercüme eder: A. Tolstoy'un Baatırlar (Yiğitler); M. Şolohov'un Yiğrenmeyi Övrenmeli (İğrenmeyi Öğrenmeli); B. Gorbatov'un Yeñilmedikleri (Yılmazlar); K. Simonov'un Gündüzler ve Geceler (Gündüzler ve Geceler); İ. Erenburg'un Yiğrenç (İğrenç); A. Gaydar'ın Timur ve Onuñ Komandası (Timur ve Ordusu) vb.

İkinci Dünya Savaşı'nın cephelerinde bulunan şair ve yazarlar, sıcak savaş eserlerinde sanatlı olarak anlatmayı ihmal etmemişlerdir. O devir için bunun önemi büyüktü. Savaşı görmek, hatta yaşamakla yazılan eserler; daha etkili ve daha inandırıcı olmaktadır.

Türkmen edebiyatı bu devirdi, yukarıda sayılanların dışında B. Kerbabayev'in "Gurban Durdı" hikâyesi Aaylar manzumesi, Vatan Söygi (Vatana Sevgi), Kim Kimi Söyyäär (Kim Kimi Seviyor), Doğanlar (Kardeşler), Ene (Anne) gibi tiyatro eserleri; B. Seytekov'un Cooralar (Dostlar) manzumesi, A. Kekilov'un "Vatan" şiiri; P. Nurberdiyev'in Vatançı Garrı (Vatansever İhtiyar) manzumesi, "Äädiğimin Yoolı" (Çazmemin Yolu), "Vatanıñ Naamısı" (Vatanın Namusu) şiirleri; N. Sarıhanov'un "Yağtılığa Çıkanlar" (Aydınlığa Çıkanlar), "Tääleý" (Talih) adlı hikâyeleri, "Ene" (Anne) adlı denemesi; Haldurdı Durdiyev'in Ääden Äädimleriñ Äädikde Gaaldurıs (Bastiğın Ayakları Çizmede Bırakırız), Doostumıñ Yaa-diğäälirliğine" (Dostumun Hatırasına), Maşat Giicesi Gaçğaç

(Kaçak), Biinaamıs (Namussuz) adlı eserleri; Ç. Aşırov'un N. Şäherinde (N. Şehrinde), Düşmaanıñ Tılında (Düşmanın İzinde) manzumeleri, "Ermeni Gıızı" adlı şiiri; R. Seyidov'un Azatğul (Hür Köle), Vatançılar (Vatanseverler), Goç Yiğit Söveşde Belli (Koçyiğit Savaşta Belli) manzumeleri, "Uğratmak" (Göndermek), "Türkmen Halkına" "Garaşarın" (Beklerim) adlı şiirleri; G. Seyitliyev'in "Pogonlı Gözel" (Apoletli Güzel), "Halkım" gibi şiirleri ve Soltannıyazov'un "Kerim Doos" (Kerim Dost) adlı hikâyesiyle zenginleşmiştir.

İkinci Dünya Savaşı yıllarında edebî tenkit güçlenmiş, edebiyat öğretimine daha çok önem verilmiş, tercüme işi de gelişmesine devam etmiştir. R. Alıyev, A. Kekilov, B. Garriyev, M. Köseyev, G. Ahundov vb. kişilerin edebiyat öğretimiyle ilgili makaleleri yayımlanır. Mollanepes'in Zöhre-Tahir'ıyla Ayğıtlı Äädım ve Mähri-Vepa gibi, Türkmen edebiyatının önemli iki romanı Rusçaya tercüme edilir.

4. İkinci Dünya Savaşından Sonra Türkmen Edebiyatı (1945-1979)

1945-1955 yılları arasında Türkmen halk şiirinin temsilcileri olarak Ata Salıh ve Durdı Gılıç'ı; yenilik edebiyatı temsilcileri olarak da B. Kerbabayev, G. Burunov, B. Seytekov, D. Haldurdı, A. Govşudov, A. Durdıyev, G. Seyitliyev, R. Seyidov, A. Kekilov, T. Esenova, B. Soltannıyazov, P. Nurberdiyev, R. Alıyev, Ya. Nasırlı ve K. İşanov'u zikredebiliriz. Ayrıca Ata Atacanov, Hasımğulı Gurbanov, Güseyin Muhtarov, Bekge Pürliyev, Mämmed Seyidov, Anna Kovusov gibi kabiliyetli gençler anılmaya değer.

Bu dönemde edebî mirası öğrenme ve ondan faydalanma önemi korudu. "Yusup Ahmet" destanı yayımlandı ve ilmî eseslara göre öğretilmeye başladı. Yazar B. Kerbabayev, tiyatronun dram dalında birkaç eser verdi. Şiir de yazıyordu; ancak, yazdığı Ayğıtlı Äädım-1949 (Kararlı Adım) romanıyla nesirde daha başarılı olduğunu isbat etti. Ayrıca "Aysoltan-1949" hikâyesini yazdı.

A. Govşudov, nesirdeki başarısını arttırdı. Daha önce yazdığı Mähri-Vepa romanı üzerinde yeniden çalışıp hem Rusça (1948) hem de Türkmençe (1949) olarak yayımladı. Aynı yazarın Köpetdağın Eteğinde adlı romanı, önce "Bahar Hoşgeldi" adıyla Sovyet Edebiyatı dergisinde (1947-1949) okuyucuya ulaştırıldı. 1952 yılında ise, kitap olarak yayımlandı.

B. Seytekov, çok sayıda şiir ve denemeyle Ooba Hekaayaları-1948 (Köy Hikâyeleri). Kitaabıñ Doostları-1950 adlı hikâyeye kitaplarını meydana getirdi.

G. Gurbansâhedov'un eserlerinde de buna benzer yenilikler görülür. Yazar, aynı zamanda şiir yazmaya da devam eder.

H. Ismayılov'un Muğallımın Gıızı-1947 (Öğretmen Kızı) adlı hikâyeye kitabı da savaştan sonraki dönemde nesrin gösterdiği gelişmeye bir örnektir.

R. Seyidov'un, D. Haldurdı'nın G. Seyitliyev'in ve C. İlmıradov'un özlü çalışmalarıyla lirik şiirin iç kuruluşu gelişti ve yenilendi. Buna R. Seyidov'un Bağt İçinde-1946 (Baht İçinde); C. İlmıradov'un Gudok-1953 (Düdük) adlı eserlerini örnek olarak verebiliriz. R. Seyidov, şiirlerinde duyguları çok defa zengin bir şekilde canlandırır. Bahar-1946, Aavçı Atma Cereni-1952 (Avcı Vurma Ceylanı) adlı eserlerinde bunu görmek mümkündür. Ayrıca şair, Mahtumkulu ve benzeri şairlerin eserlerinden faydalanmasını bilmiş, benzer sözlerin değişik şekillerde söylenmesiyle ortaya çıkan kafiyelere yaslanarak ahenkli bir şiir dünyası kurmuştur.

K. İşanov'un Adalat Esğeri-1948 (Adalet ASkeri); G. Gurbansâhedov'un Soldatın Sözi-1946 (Askerin Sözü) gibi eserleri savaşla ilgili konuları işlemektedir. K. İşanov'un Yaaş Vatançı (Genç Vatansever) adlı hikâyesinde de bu konuya rastlamak mümkündür.

Çocuk edebiyatından söz açıldığında, B. Kerbabayev'in savaşın etkisiyle yazdığı çok sayıda hikâyesini hatırlamak gerekir. K. İşanov'un Yaaş Vatançı; H. Ismayılov'un Muğallımın Gıızı adlı hikâyeleri devrin çocuk edebiyatını birazcık olsun zenginleştirdi. Bu sahada A. Durdiyev'in Han Küyli-1948 (Han Hayalli) adlı eserini de anmak gerekir.

Tiyatro yazarları G. Muhtarov, G. Seyitliyev ve B. Pürliyev'in adları çok kimse tarafından duyulmaya başladı. G. Muhtarov'un yazdığı Allan Ağaanın Maşğalası-1947" (Allan Ağa'nın Ailesi) adlı eser, merkezi tiyatrolarda uzun zaman sahnelenmiş ve devlet ödülüne uygun görülmüştür. Söz konusu eserle, o zamanki Türkmen hayatının değişik yönleri canlandırılmıştır. Bunun dışında G. Muhtarov'la G. Seyitliyev'in birlikte yazdıkları Çopan Oğlu- 1949 (Çoban Oğlu) adlı eserle Kümüş Gapırcak-1948 (Gümüş Kutu) ve Kelev Kilvaan-1948 (Akılsız Değirmenci) gibi eserler vardır.

Bu devirde D. Haldurdı'nın, G. Seyitliyev'in, R. Seyidov'un, P. Nurberdiyev'in, Ç. Aşirov'un, G. Gurbansäbedov'un , T. Esenova'nın, Ya. Nasırlı'nın ve R. Alıyev'in sanatı güçlenir.

Kabiliyetli gençlerden Ata Atacanov'un, A. Kovusov'un, B.Pürliyev'in sanat tecrübesi artarken, M. Seyidov, K. Gurbannepesov, A. Hayıdov, Ç. Gurbangılıcov, Bayram Gurbanov, Cuma İl-mıradov, Şehir Borcakov, Durdı Baymıradov, Kakalı Berdiyev ve Narıman Cumayev'in adları da duyulmaya başlar.

Ata Atacanov, bir yandan sanattaki başarısını arttırırken, bir yandan da Alma Yene Gülleyäär-1948 (Elma Yine Çiçek Açıyor), Türkmenistanın Baharı-1952, Aman Okuva Gidyäär-1953 (Aman Derse Gidiyor). İki Poema-1955 (İki Manzume), Lirika-1955 (Lirik Şiirler) gibi birkaç önemli kitap bastırır. Bu eserlerinde sevgiyi taze duygularla yoğurur.

K. Gurbannepesov ise İki Ayterek-1953, Menin Gözlerim Bile-1954 (Benim Gözlerimle), Ömrümde Bir Gezek Yalan Sözledim-1955 (Ömrümde Bir Defa Yalan Söyledim) adlı eserlerini yayımlar.

A. Hayıdov, Güle Meñzeş Gız-1955 (Güle Benzeyen Kız) hariç Buğday-1952, Şaalı-1955 (Pirinç), Gışıñ Haalsı-1955, Yaazın Sesi -1955 (Baharın Sesi) gibi eserlerinde özellikle tabiat güzelliklerini konu edinir.

Baymuhammed Garriyev, Aman Kekilov, Oraz Abdalov, Nagım Aşirov ve Ata Kerimov, edebiyatın çeşitli meseleleriyle ilgili makaleler yazdılar. Bunlardan A. Kerimov, Türkmen edebî tenkidinin gelişmesi için büyük çaba sarfetti. Ömrünün sonuna doğru (1952-1954) bu konuda birçok makale yayımladı. Makaleleri biraraya getirip Türkmen Sovyet Edebiyatı Ösüş Yoolunda (Türkmen Sovyet Edebiyatı Gelişme Yolunda) adıyla 1957 yılında neşredildi. Bu kitap, Türkmen edebî tenkidiyle ilgili ilk eserdir.

1956-1967 yılları arasında Türkmen edebiyatı, şekil ve muhteva yönünden gelişmesini sürdürür.

1956'ya kadar sadece üç roman yazılmıştı. Bunlar, B. Kerbabayev'in Ayğıtıl Äädim (Kararlı Adım), A. Govşudov'un Köpetdağın Eteğinde, Mähri-Vepa (Aşk ve Vefa) adlı romanlarıydı. 1956'dan sonra yazıları romanların sayısı yirmiyi buldu. Bir taraftan nesirde-

ki gelişmeyi de gösteren bu romanlara B. Kerbabayev'in Nebitdağı, Gayğısız Atabay, B. Seytekov'un Dooğanlar (Kardeşler), Şaahır (Şair), Çölün Yüreği, H. Durdıyev'in Ikbaal, G. Kuliyev'in Yovuz Günler (Kötü Günler); N. Pomma'nın Gatakar, B. Soltannıyazov'un Sumbar Akyaar (Sumbar Akıyor); Ya Mämmediyev'in Ene Toprağı; N. Cumayev'in Ceyhun; B. Hudaynazarov'un Gumlular (Kumlular); G. Gurbansähedov'un Toylı Merğen (Toylu Nişancı); G. Kuliyev'in Yaabermez Aljirli (Sözünün Eri Cezayirli), Gara Kerven (Kara Kervan) gibi eserleri örnek olarak verilebilir.

Romanda, sayıdan çok nitelik yönünden gelişme olmuştur. Devrin romanları incelenip daha önce yazılanlarla karşılaştırıldığı zaman, bu durum daha iyi anlaşılacaktır. Romanlardaki kişilerle çeşitli insan tipleri canlandırılmıştır.

Yazılan bazı tarihî romanlarda vakalar gereğinden fazla uzatılmıştır. H. Deryayev'in Ikbaal romanıyla B. Seytekov'un Doğanlar adlı romanında bu durum özellikle belirgindir.

Vak'aları uzun, kişileri kalabalık olduğu için romana yaklaşan uzun hikayede de romandakine benzer gelişmeler olmuştur. Bu sahada B. Seytekov'un Gız Salğıdı (Başlık Parası), İlkinci Gün (İlk Gün); G. Gurbansähedov'un *Çaakılık* (Davetiye); B. Pürliyev'in *Söygi Mukaamı* (Sevgi Makamı); M. Cumayev'in *Uriş Oodı* (Savaş Ateşi), *Yeñiş Yılıñ Hekaayatı* (Galibiyet Yılı Hikâyeleri), *Akma-yaanıñ Yoolı* (Akmaya'nın Yolu); B. Hudaynazarov'un *Göreş Meydaanı* (Savaş Meydanı); S. Atayev'in *Kasam* (Yemin) gibi eserleri önemlidir. Atayev, kitabında savaş konusunu derinlemesine işlemiştir.

Bu dönemde R. Gelenov ve B. Gulov'un adları başarılı hikâyeciler olarak duyulmaya başlar.

Yazarların birçoğu, romana veya roman gibi uzun hikâyelere yöneldiği için, kısa hikâyeye bu dönemde pek gelişemedi. Bunun yanında önceleri Türkmen hikâyeciliğinin gelişmesi için çaba gösteren B. Seytekov, N. Pomma, N. Cumayev, G. Gurbansähedov gibi tanınmış hikâyeciler, değişik konuda hikâyeler yazmaya devam etmişlerdir. B. Seytekov'un *Deryaada* (Irmakta), *Gara Yulaan*, *Goñşı* (Komşu); T. Tağanov'un *Saltık Hakkında Rovaayat* (Saltık Hakkında Rivayet); N. Pomma'nın *Gümmezden Çıkan Guz* (Kümbetten Çıkan Kız), *Guz Niirää Gitti* (Kız Nereye Gitti); N. Cumayev'in *Durmuşñ Kaanuunı* (Hayatın Kanunu), *Naamus* (Namus), *Yürekde*

Kirşen Çökmesin (Yüreğe Toz Konmasın); G. Gurbansâhedov'un *Galkınmak* adlı eserleri anılmaya değer.

Kısa hikâyede, genç hikâyeciler B. Gulov ve Aşırberdi Kurt'un adlarını da anmak gerekir.

Uzun hikâyedeki gelişme, sonraları da devam eder. T. Tağanov, *Dürler Hazınası* (İnciler Hazinesi); G. Gurbansâhedov, *Kırk Teñne* (Kırk Para); N. Pomma, *Seydî Hakkında Söhbət* (Seydî Hakkında Sohbet) adlı eserlerinde Türkmen klâsik şairleri Mahtumkulu, Kemine ve Seydî'nin hayatından; XVIII. ve XIX. yüzyıllarda Türkmen halkının çektiği çilelerden söz ederler.

Yakınlarını cepheye gönderenlerin içinde buldukları durumu anlatan eserler de yazılmıştır. R. Gelenov'un *Oğulay*; R. Allanazarov'un *Oobaamın Guzı* (Köyümün Kızı); T. Cumageldiyev'in *Gelnece* (Yenge) adlı eserleri bu türdendir.

K. Berdiyev, B. Atayev ve B. Övezov yazdıkları denemelerle nesrin gelişmesine katkıda bulunurlar. Daha önceki döneme göre deneme yazarlarının ve deneme türünde yazılan eserlerin sayısı artmıştır. N. Pomma ile R. Esenov da denemeciler arasına katılmışlardır. Hayatı iyi öğrenen bu deneme yazarları, insanların karşılaştıkları problemleri ve çözüm yollarını eserlerinde göstermeye çalışmışlardır.

Deneme dalında Ata Atacanov'un *Meniñ Dövürdeşlerim* (Çağdaşlarım); A. Kovusov'un *Altın Depeler* (Altın Tepeler); Ş. Borcakov'un *Tolkunlu Yıllar* (Dalgalı Yıllar) gibi eserleri vardır.

B. Kerbabayev, B. Seytekov, A. Kekilov, T. Esenova, A. Kovusov gibi yazarların Türkiye, İran, Arabistan, Afganistan, Hindistan ve Moğolistan gibi ülkelerin hayatından söz eden denemeleri önemlidir.

Şiirde de bazı gelişmeler olmuştur. Okuyucular, daha önceki yıllarda zahmet, aşk ve savaş temalarını işleyen şiirleri okuyabiliyorlardı. Bu temalara Türkmenistan dışındaki toplumların hayatını anlatan değişik temalar eklendi.

Daha önceki yıllarda kısa şiirler yazılıyordu. Artık uzun şiirler de yazılmaya başlandı. A. Kekilov, *Söygi* (Sevgi) adlı romanını şi-

irle yazdı. Ata Atacanov, *Guşğı Galası* (Guşğı Kalesi) adlı uzun manzumesini kaleme aldı.

Zahmet ve aşk temaları iyice özleştirildi. Şairlerin bazısı, içinde yaşadıkları topluluğun yaşantıyla ilgili şiirler yazdılar. Bunlardan biri olan Ş. Borcakov, petrolcülerin arasında iki yıl kadar yaşayıp onların hayatını gerçek yönleriyle anlatarak *Goturdepe Depderi* (Goturdepe Defteri) adlı şiir kitabını yazdı. Şair, bu eserinde hayatın acı ve tatlı yanlarını göz önüne serer ve canlandırdığı kişileri ruh dünyalarıyla birlikte okuyucularına vermeye çalışır.

Bazı şairler, insanoğlunun aya ayak basmasıyla ilgili şiirler ve türküler yazarlar. G. Seyitliyev, Ata Atacanov ve M. Garriyev'in bu konudaki çalışmaları anılmaya değer.

Karakum Kanalı'nın çöle su indireceği ümidi şairleri etkilemiş ve bununla ilgili şiirler de yazılmıştır. Şair B. Hudaynazarov, çöle su getirmek için gayret eden insanların hâl ve hareketlerini yakından izler. Bunları iyi değerlendirmesi neticesinde okuyucuların hatırandan çıkmayacak eserler meydana getirir. *Gızgın Sähraa* (Sıcak Çöl), *Yaaşlık Biziñ Bilendir* (Gençlik Bizimledir), *Yerbernt* gibi manzumeleri buna birer örnektir.

Aynı konuda Ata Atacanov, *Sallañçağım Sähraa Meniñ* (Salıncağım Sahra Benim), *Ceñ Päälvaañ Arzuvi* (Cank Pehlivan'ın Arzusu); A. Hayıdov *Suv* (Su), *Saalğım* (Serap), A. Kovusov *Yaaşıl Galam* (Yeşil Kalem) adlı manzumelerini yazarlar. G. Seyitliyev, M. Seyidov ve K. Gurbannepesov gibi şairler de eserlerinde bu konuyu işlemişlerdir.

Türkmen şairleri, bu dönemde gezip gördükleri ülkelerle ilgili eserler de kaleme alırlar. Bu konuda R. Alıyev'in Türkiye, Fransa ve İtalya hakkındaki şiirlerini içine alan *Dünyää Ayağa Galyaar* (Dünya Ayağa Kalkıyor) adlı eseriyle G. Seyitliyev'in *Hindistanıñ Gülleri*; A. Kovusov'un *Türkiye Çöllerinde* (?) adlı eserleri yazılmıştır.

A. Kovusov ayrıca İran, Afganistan ve Sovyet sınırları içerisinde kalan yerlerin hayatını anlatan şiirler de yazar. Kovusov'la Seyitliyev'in bu konudaki çalışmaları önemlidir.

Sevdikleriyle evlenmek istedikleri halde, ailelerinin engel olması yüzünden buna muvaffak olamayan gençlerin, anne ve babala-

rıyla yaptıkları mücadeleleri ve onların başından geçenleri anlatan şiirler de yazılır. Ç. Aşırov'un *Yaaş Kilvaanıñ Yalñışı* (Genç Değirmencinin Hatası); K. Gurbanpesov'un *Ata ve Oğul* (Baba ve Oğul); B. Seytekov'un *Senemiñ Söyğüsinde* (Sanem'in Sevgisinde); B. Hudaynazarov'un *Seniñ Yaaşlığıñ Bolupdı* (Senin Gençliğinin Olmuştu); Ata Atacanov'un *İki Sallah Student* (İki Bekâr Öğrenci); A. Hayıdov'un *Ovadan Guz* (Güzel Kız); A. Kovusov'un *İlkinci Söygi* (İlk Aşk) adlı manzumelerinde bu konu işlenir.

Artık Türkmen şiirinin teması çoğalmış, niteliği artmış, duygu yönü zenginleşmiştir. Okuyucunun hafızasından silinmeyecek şiirler artmaya başlamıştır. Şairler, devir insanının tiplerin daha çok dış görünüşlerini ele alırken, yeni şairler, onların iç dünyalarına yönelmiş ve iç zenginliklerini vermeyi başaramışlardır. İnsanların yalnızlığını anlatan şiirlerin sayısında artma olmuştur. Bu şiirlerde daha çok kişinin kendisi ve yaşadığı devir hakkındaki düşüncelerine yer verilmiştir.

Şairlerin iç diyalogları, duyguları ve düşünceleriyle yoğrulmuş lirik şiirlere artık bu dönemde çok rastlarız. G. Seyitliyev'in "Yürek Şaat" (Kalp Sevinçli); K. Gurbanpesov'un "Aat Dakılmadık Gahrımaanlar" (Atsız Kahramanlar), "Ata, Ene, Ömür Hakda" (Baba, Anne, Ömür Hakkında); A. Hayıdov'un "Ootlı" (Tren), "İnsaanıñ Payhası Günsaayın Artyaar" (İnsan Düşüncesi Gündengüne Gelişiyor); M. Seyidov'un "Aatsız Goşğular" (Adsız Şiirler); A. Kovusov'un "Meniñ Kerim" (Benim Kerim); B. Hudaynazarov'un "Sunğat" (Sanat); Ata Atacanov'un "Muña Durmuş Diyerler" (Buna Hayat Derler), "Menem Adam" (Ben de İnsanım) gibi şiirleri bunlara örnek olarak verilebilir. Adı geçen şiirlerin hepsinde, şairlerin devir hakkındaki duygu ve düşünceleri dile gelmiş; bu değerlendirmeler de lirik şiirde düşünce ahenginin güçlenmesine yardımcı olmuştur. Artık Türkmen şiiri yavaş yavaş çok sözlülükten ve gereksiz ifade unsurlarından kurtulmaya başlamıştır.

Tiyatro sahasında yazılan eserler, bu yıllara kadar kaleme alınanların sayısına eşittir. Bunlar, nitelik olarak da daha öncekilerden aşağı kalmazlar. G. Muhtarov'un Otuzuncı Yıllar, O. Akmämedov'la G. Latfulli'nin Sekizinci Hazına (Sekizinci Hazine); T. Tağanov'un Guyruksız Tilki gibi eserlerini güçlü tiyatro eserleri olarak kabul etmek gerekir.

Tiyatronun gelişmesine, nesir tarzında yazılmış eserlerin sahneye konulması da belli derecede etki etmiştir.

Türkmen klâsik edebiyatının temsilcilerinin hayatlarına yönelerek eser verme işi devam etmiş, B. Amanov, Mollanepes adlı kitabını yazmıştır.

Bunlardan başka bu sahada G. Kuliyev'in Yüreğe Emir Edip Bolmaz (Yüreğe Emredilmez); A. Esanova'nın Erkin Yürekler (Hür Kalpler); G. Muhtarov'un Hovplı Kök (Tehlikeli Kök), Dañ Atanda (Tanyeri Ağarınca); B. Soltanniyazov'la G. Batırov'un Solmaz; N. Geldiyev'in Sähraa Şemaalı (Çöl Rüzgârı); O. Akmämedov'un Yalañaç Aadamlar (Çıplak İnsanlar); T. Tağanov'un İkinci Naharhaana (İkinci Yemekhane) gibi eserleri vardır. Bunların içerisinde Akmämedov'la Muhtarov'un başarılı birer tiyatro yazarı olduğunu söylemek gerekir.

H. Ismayılov daha önceki yıllarda çocuk edebiyatıyla ilgili eserler veren bir kimse olarak tanınmıştı. Bu dönemde çocuklara yönelik eser veren başka kişilerin adı da duyulmaya başlar. K. Tañrıgüliyev, M. Garriyev, A. Baymıradov, B. Gurbanov gibi kabiliyetli yazar ve şairler iyi eserler vererek çocukları sevindirirler. Gencecik okuyucular için ardı ardına eser veren şairler M. Seyidov ve A. Hayıdov'un çalışmalarını takdirle anmak gerekir.

K. Tañrıgüliyev, *Süyci Bolyaar Ekip İyşeñ, Mañlay Derin Döküp iyşeñ* (Tatlı Olur Ekip Yesen, Alın Terini Döküp Yesen); M. Garriyev, *Ussahaanada* (Atölyede); A. Baymıradov, *Oğlanlıktan Oon Gün* (Çocukluktan On Gün) adlı şiirlerini; B. Gurbanov, *Çarva Merğeniñ Gürrüñi* (Göçeri Nişancının Sohbeti) adlı uzun hikâyesini; A. Hayıdov, *Yaaz Goşğuları* (Bahar Şiirleri); M. Seyidov, *Arzıgülüñ Hiññildiği* (Arzıgül'ün Salıncağı); K. Gurbanepesov, *Maşğala ve Mekdep* (Aile ve Okul); A. Nazarov, *Generalüñ Oğullığı* (Generalin Evlâtlığı); A. Gurbanov, *Tomus Günleriniñ Bii-rinde* (Sıcak Yaz Günlerinin Birinde); N. Bayramov, *Dövli Guyı* (Devli Kuyu) adlı eserlerini yazmışlardır. Son üç eser, nesir tarzındadır.

Gerek şiirde, gerekse nesirde çocuk edebiyatının bazı eksiklikleri vardır. Yazarlar ve şairler, eserlerinde çocuğun hareketlerini ve içinde bulunduğu psikolojik durumları tabii bir şekilde verememişlerdir. Tabiata ve hayvanlara yöneldikleri zaman da çocuğu unutmuşlar; onun dünyasıyla anlattıkları şeyleri özdeşleştirememişlerdir.

1968-1979 yılları arasında nesir gelişmesini sürdürür. B. Seytekov, Doğanlar (Kardeşler) adlı eserinin devamı sayılan Bedirkent

romanını yazar. N. Cumayev, Velaayet (Vilâyet); A. Hayıdov, Düynki Aadamlar (Dünkü Adamlar); R. Esenov, Säherdääki Saalğımlar (Seherdeki Seraplar); Ya. Mähamediyev, Şapak (Şafak); G. Kuliyev, Emiiriñ İlçisi (Hükümdarın Elçisi); N. Cumayev, Aydoğdı Tahırov; S. Atayev, Gazap; A. Orazmıradov, Yerden Oot Çıkyaar (Yerden Ateş Çıkıyor) adlı eserlerini yazarlar. Bu eserlerin bazısında yine İkinci Dünya Savaşı konu edilir; ancak, daha önceki yazarlar, bizzat savaşa katılarak eserlerini kaleme almışlardır. Devrin romancıları, eserlerini belgelere dayanarak yazmışlardır.

B. Kerbabayev, Suv Damcası- Altın Däänesi (Su Damlası-Altın Tanesi) adlı eserinde, Karakum Kanalı'nı konu edinir.

H. Deryayev'in Harasaat (Kasırğa), Mukaddes Oocak adlı eserleriyle Ata Atacanov'un Öz Tanışlarım (Tanıdıklarım); B. Hudaynazarov'un Akar Suvuñ Aydınımı (Akarsuñun Türküsü); A. Hayıdov'un Million Äädım (Milyon Adım) adlı romanlarında hayatta görülen problemlerin çözümü için görüşler ortaya atılır. İleri sürülen bu görüşler, çözüm için zaman zaman faydalı olur.

Devrin Türkmen romanında birbirine benzer vakalar yerine, her romanda farklılık gösteren psikolojik tahlillere yer verilmiştir. B. Hudaynazarov'un Akar Suvuñ Aydınımı adlı romanıyla N. Hocağeldiyev'in Gülle Değen Sünbüller (Güle Değen Sümbüller) adlı romanı bunun en güzel örneğidir.

Devrin devamında hikâye ve deneme dalları gelişme göstermiştir. Hikâyenin gelişmesinde ve etkili olmasında kardeş yazarlar Teşli ve Ardap Gurbanov'ların, R. Allanazarov'un, A. Atdayev'in rolleri olmuştur. B. Seytekov, "Sancı", "Oobadaşlar" (Aynı Köyden Olanlar); "Dikdüşdi" (İnatçı), "Oğulbağt", "Tapmaça" "Bilmece), "Hemmäänın Üncüsü" (Herkesin Kaygısı), "Pervaana" (Pervane), "Tekepbir Gıız" (Kibirli Kız), "Yağtı Cahan" (Aydınlık Dünya) gibi hikâyelerini yazmıştır.

Bu devirde nesirde adlarını yeni yeni duyuranlar şunlardır: A. Garayev, A. Allanazarov, Ş. Geldiyev, A. Orazmıradov ve N. Atdayev.

Türkmen tiyatrosu, yeni ve orijinal eserlerle repertuarını zenginleştirmiştir. Tanınmış tiyatro yazarı G. Muhtarov, Kim Cenayatkäär (Kim Cani), Soñkı Ok (Son Kurşun), Ovadan (Güzel) gibi eserlerini kaleme alır. T. Esenova, Gelin Gelyäär (Gelin Geliyor);

G. Gurbansähedov, Dökülmedik Gaan, Taavus, Meñli (Benli), Hocanepes gibi eserlerini yazarlar.

Daha önceki dönemlerde usta şair olarak tanınan Çarı Aşirov, bu dönemde Iızçı (İzci) ve Garrı Serdar (Yaşlı Serdar) adlarıyla nesir tarzında iki eser verir. Şairlerin birçoğu da nesirle şiiri birlikte yürütürler. B. Hudaynazarov'un her iki türde de başarılı eserleri vardır. Şair A. Kekilov, Sıyrılan Bulut (Sıyrılan Bulut) adlı romanını yazar. Bu roman, kendisinin ölümünden sonra birçok kısaltmalar yapılarak basılır. Şair olarak tanınan Çarı Aşirov, Ata Atacanov, Berdinazar Hudaynazarov, Allaberdi Hayıdov gibi kimseler de nesir tarzında eserler verirler.

Şairler nesir tarzına yönelseler bile, şiir bu devirde gelişmesini sürdürür. B. Seytekov, Bağdağül, Söyği Hasratı (Aşk Azabı) adlı eserlerini yazar. K. Gurbannepesov, Toprak, Menzı, B. Hudaynazarov, Ene Süydi (Anne Süti); Ata Atacanov, Men Size Baryaan (Ben Size Gitmekteyim); . M. Seyidov, Durun Mukaamı (Durun Makamı); Bahar Gündeliği, Bahar Bilen Duuşuşık (Baharla Karşılaşma); A. Kovusov, Yıllar Hem Tolkunlar (Yıllar ve Dalgalar), Baakı Diirilik (Edebî Hayat); A. Omarova, Ömrümiñ Güli gibi eserlerle kendilerini gösterirler.

K. Gurbannepesov, epik şiiri bırakıp lirik şiir tarzına yönelir. B. Cüdiyev, İ. Hurıyev ve A. Gurbannepesov da ilk kitaplarını neşrederler.

Şairler, ellerinden geldiği kadar kahramanlarının iç dünyalarını vermeye çalışırlar. Şiirde duygu yönünden zenginleşme görülür.

Bu dönemde şair ve yazarların sanat yaşantılarından sözedene monografik eserler de yazılır. Nesrin, şiirin ve tiyatronun gelişim çizgileri gözden geçirilir. Bunların problemleri ortaya konular ve çözüm yolları araştırılır. Türkmen edebiyatının tarihi etraflıca öğrenilmeye çalışılır. İlim adamları ve bu konuyla ilgilenenler, değişik makale ve kitaplar neşrederler. Bütün bunların neticesinde edebî tenkit türü gelişir.

Artık Türkmen edebiyatı, birçok yönden gelişme göstermiştir. Dünyada meydana gelen değişmelerin de etkisiyle şair ve yazarlar daha fazla kültürle tanışma imkanı bulacaklar; bu gelişme artarak devam edecektir.

KAYNAKLAR

- Yusuf AZMUN, *Ana Çizgileriyle Türkmençe Dilbilgisi*, I. cilt (Sesbilgisi), DTCF. Yayını, Ankara 1983, 83 s.
- Yusuf AZMUN, "Türkmen Halk Edebiyatı Hakkında", *Reşit Rahmeti Arat Armağanı*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayını, Ankara 1966, s. 32-84.
- Louis BAZIN, "Le Türkmené", *Philologiae Turcicae Fundamenta*, I. cilt, s. 308-317; Türkçesi: Efrasiyap Gemalmaz, ERzurum 1988, 21 s.
- Saadet ÇAĞATAY, *Türk Lehçeleri Örnekleri I*, 3 baskı, Ankara 1977, s. 347-370.; II, Ankara 1972, s. 28-39.
- M.N. HIDIROV, *Türkmen Diliniñ Taaruhundan Materialler*, Aşgabat 1960, 156s.
- Mehmet SARAY, "Türkmenler", *İslam Ansiklopedisi*.
- "Türkmençe", *Türk Ansiklopedisi*.
- Türkmen Dilinin Sözlüğü*, Türkmenistan SSR Ilımlar Akademiyasınıñ Neşiryaatı, Aşgabat 1962.
- Türkmen (Sovyet) Edebiyatınıñ Taaruhı*, Türkmenistan SSR Ilımlar Akademiyasınıñ Neşiryaatı, Aşgabat; I. cilt 1975, II. cilt 1975, III. cilt 1977, IV. cilt 1979, V. cilt birinci kitap 1980, V. cilt ikinci kitap 1981, VI. cilt birinci kitap 1982, VI. cilt ikinci kitap 1984.